FENNTARTHATÓ-E A DOHÁNYTERMELŐ KÖRZETEKBEN AZ ÁGAZAT FEJLŐDÉSE?

BORSOS JÁNOS dr. – BITTNER BEÁTA

ÖSSZEFOGLALÁS

A fenntartható fejlődés ágazati és térségi ökonómiai feltételeinek vizsgálata során a dohánytermelő körzetekben a következő megállapításokra jutottunk:

A dohányvertikum a szántóföldi termeléstől kezdődően a „trafikárusításig" jelentős gazdaságszervező erő, amelynek társadalmi értékét árnyékban tartja a dohányzás iránti ellenérzés, pedig a globalizációban a dohány világgazdasági tényező. A világ dohánygazdasága az egyik legjelentősebb globalizációs tényező, mind a tőkebefektetés, mind a világkereskedelem tekintetében. Ebben kell nemzeti szerepünket megtalálni és jól pozícionálni értékeinket, érdekeinket.

Az európai csatlakozást követően a dohánytermelés támogatottsága révén felértékelődött, viszont a lehetőségek kihasználását erősen korlátozza, hogy nem sikerült súlyának megfelelően kezelni az ágazatot, gyengébb gazdasági kondíciói miatt nem tudja kihasználni az Európai Uniós lehetőségeket. Ennek oka az eddigi támogatottság aszinkronjaiban keresendő.

A hazai dohányvertikum az összes termelőágazat közül történelmi mélységben is a legszervezettebb agrár-ipari komplexumnak számít. Az általános mezőgazdasági válságok, a privatizációs veszteségek, az agrárrendtartási hibák ezt a vertikumot sem kerülték el. 2006-ig van esély a gazdasági felzárkózásra, ha a nemzeti támogatást nem hiúsítják meg a költségvetési zavarok.

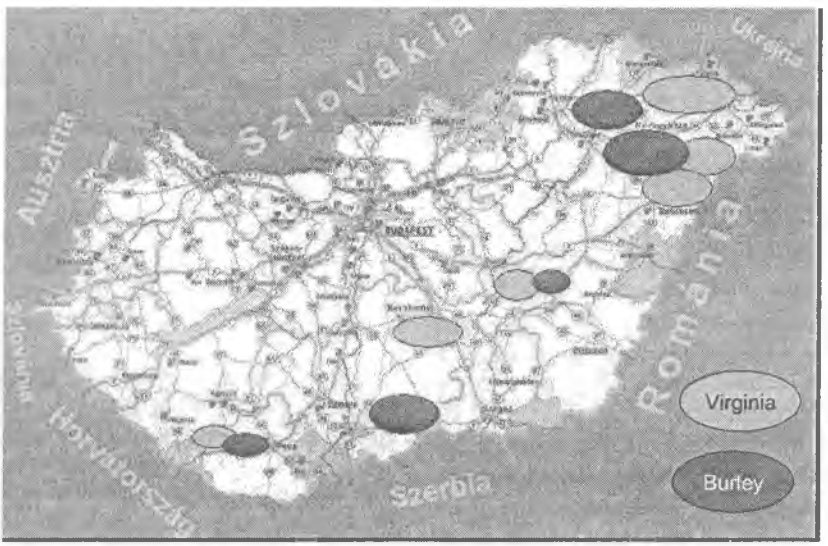
A hazai dohánytermelő körzetek jelentősen átrendeződtek. A keleti és északi dohánytermelési nagytáj adja a termelés 85%-át, Duna-Tisza köze és a délitiszántúli nagytáj 13-14%-át, némi szórványtermesztés is folyik különböző helyeken. Az ágazat térségi jelentősége a keleti és északi dohánytermesztési nagytájban a hagyományos dohánytermelő községekben rajzolódik ki, a családi foglalkoztatás, a jövedelemszerzés, s az időszakos munka tekintetében.

A kiterjedt dohánykertészkedésnek műveltségi vonzata is van. Az utóbbi években indult újra a dohánykertészképzés, de a rendszeres szaktanácsadás, továbbképzés fenntartja és bővíti a termelők korszerű szakmai ismeretét, kultúráját. Ennek köszönhető pl.: a hidrokultúrás palántanevelés széleskörű, gyors elterjedése. A szakmai ismeretek szintentartását szolgálja a DOKUT Rt. szerkesztésében megjelenő Magyar Dohányújság és az utóbbi évek szakkönyvtermése, s nem kevésbé az AGROTAB Kft.* időszakos kiadványai, szakmai bemutatói. Vagyis a dohánytermelés körüli társadalmi szerveződés sokkal nagyobb hatású, mint az ágazat területi kiterjedése, hiszen a dohánykultúra közvetve, vagy közvetlenül 140 ezer ember foglalkoztatásában játszik szerepet, ami teljes foglalkoztatásra számítva 32 000 fő megélhetéséhez ad jövedelmet. Ezentúl 15 000 családban teremt

**A DOKUT RT. 100 %-os tulajdonú társasága.*

munkaalkalmat, ami ugyancsak teljes munkaidőre számítva 5 000 fő foglalkoztatását jelenti, pontosabban jelentette 2000. év felmérésének időszakában. A dohányvertikum teljes keresztmetszetét vizsgálva a dohánytermesztésen túl a gyártásban, a nagykereskedelemben megközelítően 3000 fő dolgozik, a kiskereskedelmi eladás legalább 120 000 embert érint, ami teljes munkaidőben számítva 24 000 fő megélhetési forrását adja.

A hazai dohánytermő körzetek elhelyezkedése

A támogatás módja

Az Európai Uniós támogatás szabályai és mértéke új forrásként és korlátként jelent meg ebben az ágazatban is. Előrelátható, hogy a 12 355 tonnás dohánykvóta teljes kihasználásának előírt feltételeivel a valóságos gyakorlat nem rendelkezik, hiszen az utóbbi 3 évben a termelés stagnált, illetőleg visszaesett. Csak ezért külön is vizsgálni kellett a kvóta megőrzésének és felhasználásának, forgalmazásának lehetséges módozatait. A legrosszabb ökonómiai változat nemzetgazdasági szempontból is a kvóta elvesztése.

Az előkészítés alatt álló Európai Uniós agrárreform a dohányágazat esetében is jelentős változásokat eredményezhet, amelyek kihatnak a kultúra térségfejlesztési szerepére. A támogatások mérséklésével az Európai Unió dohánytermelésének versenyképessége csökken, kivéve a keleti dohányokat, amelyek előállításához viszont az ökológiai feltételeink alkalmatlanok.

A dohánytermelés Európai Uniós kvóta bázisának kialakítási elmélete mintegy 6-8 éve témája a dohánytermelés ökonómiai vizsgálatainak. Az ágazat azonban kiesett a gazdaságpolitikai látótérből, s ma a lehetséges és a vidék lakosságmegtartóképességének javításában szükséges mértékhez képest a „kialkudott kvóta" mélyen alatta van. Nehezen minősíthető a hazai agrárstruktúra degradációja, az azonban tény, hogy alig van ágazat, amely képes az európai dimenziókhoz gyorsan felzárkózni, az európai agrárrendtartás kedvezményezettségében önmagát hatékonyan pozícionálni.

A PIACI DIMENZIÓK ÉRTÉKELÉSE

Az Európai Unió a világ egyik legnagyobb dohányimportőre, de az export tevékenysége is élvonalbeli, nemcsak a keleti típusú dohányexport, hanem a dohánytranzakciók miatt is.

Ez a körülmény a hazai termesztésű dohányok forgalmára is bizonyára hatással lesz. A fermentálók megszabadulva készleteiktől élénkíthetik a hazai dohánytermelési kedvet. No, de érdemes áttekinteni milyen értékű lesz ez.

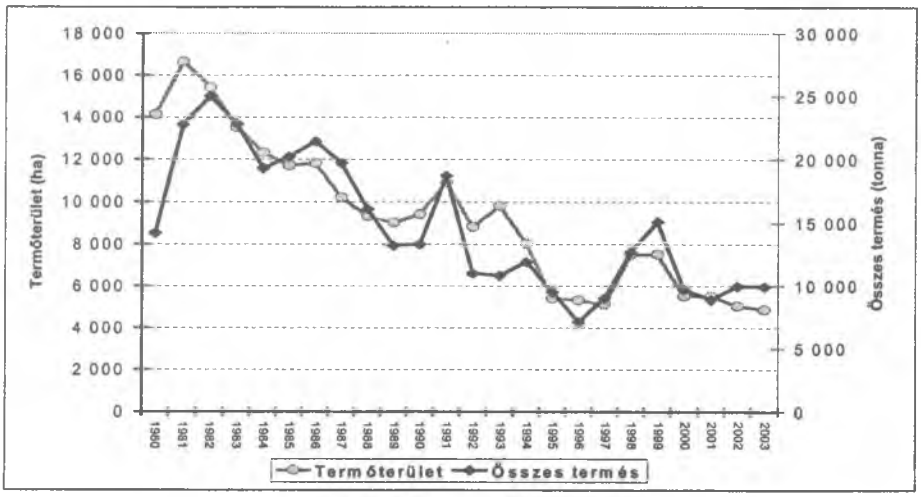
A kvóta nagyságrendjében megtermelt 12 355 t termelői nyersdohányból 9 266 t fermentált dohány állítható elő. Ez 12 milliárd cigaretta alapanyagát képezi, ami valamivel több, mint fele a jelenlegi fogyasztói igénynek, vagyis ezen kvótanagyság mellett a hazai dohánytermék előállítók 7-8 000 t fermentált dohányimportra kényszerülnek évente. Ha ezt itthon kívánnák megtermeltetni a fermentálók, a szükséges választékot export-lecseréléssel teremtenék meg, akkor a belföldi igény kielégítésére a hazai dohánytermesztés nagyságát 20 000 t-ban jelölhetjük meg, vagyis a 12 355 t kvótán kívül még 7 645 t nyersdohány előállítására kellene jogot szerezni, a termesztés és a fogyasztás egyensúlyi elve alapján. Ezért a KAP reform során minimális elvárásként kellene érvényesíteni a termelés és fogyasztás egyensúlyi elvét, különösen a szociálpolitikailag érzékeny területeken. Ez is egyik módja lenne a hármas elv érvényesítésének a fogyasztás, a termelés és szociális stabilitás egyensúlyának megteremtésében, a vidék eltartó- és fenntartóképességének fejlesztésében a multifunkcionális mezőgazdaság eszközeivel.

JELLEMZŐ ÖSSZEFÜGGÉSEK A TERMELÉS, A FELDOLGOZÁS ÉS A FOGYASZTÁS KAPCSOLATRENDSZERÉBEN

A 1-2. ábrán látható, hogy a dohánytermelés területi kiterjedése a 80-as évek második felétől erősen csökkenő tendenciát mutat. A mélypontot az 1995-1997-es évek jelentették, amikor is a stagnáló nyersdohány árak és az egyre dráguló ráfordítások veszteségessé tették az ágazatot.

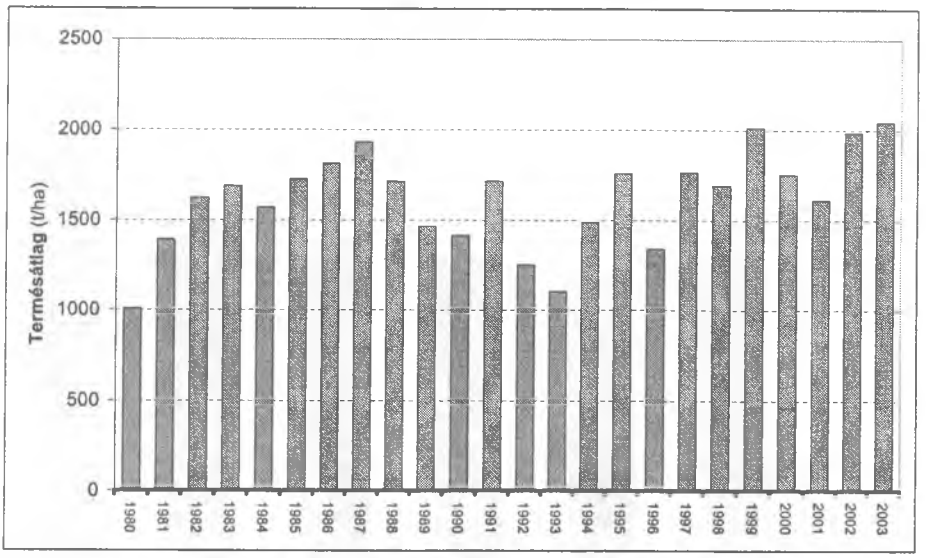
1. ábra

A hazai dohánytermesztés főbb méretei és teljesítménye (1980-2003)

2. ábra

A hazai dohánytermesztés fajlagos hozamainak alakulása (1980-2003)

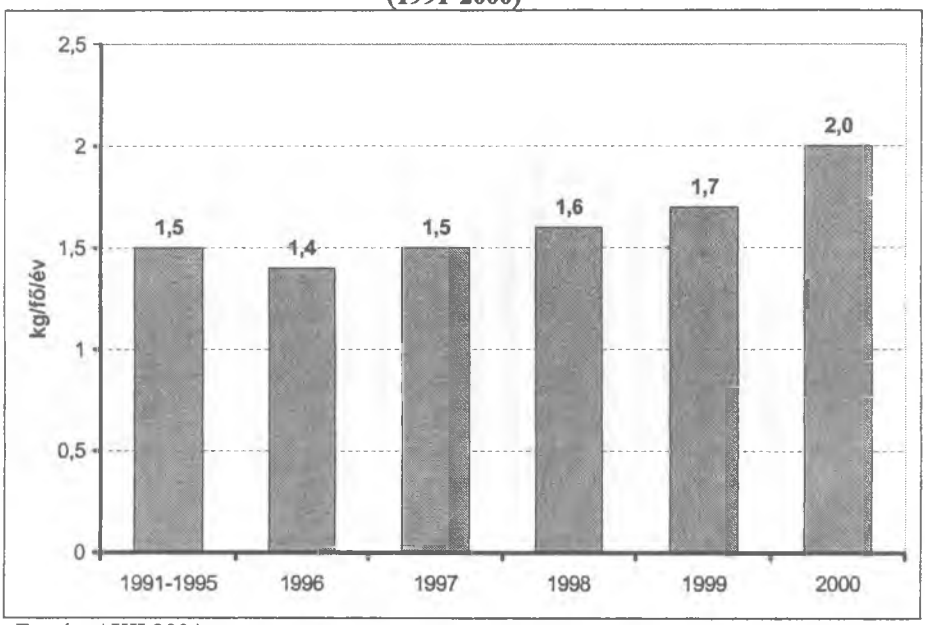
Ekkor csak azok a termelők folytatták a dohánytermelést, akik erre tartósan berendezkedtek, és nagy adósságot halmoztak fel a műszaki színvonaluk növelése érdekében. Így ha abbahagyták volna a termelést az adósságuk bizonyosan csőd közeli helyzetbe juttatta volna őket. A kialakult válsághelyzet az 1997-ben a Magyar Dohányipari Szövetség által létrehozott Dohánytermesztés Fejlesztési és Stabilizációs Alap működtetésének hatására, illetve az állami intervenciós alap egyszeri támogatása és a legjelentősebb hazai feldolgozó cég, a NYIDOFER Rt (később ULT Magyarország Rt.) 14-20%-os felvásárlási áremelése következtében megoldódott. A dohánytermelők műszaki fejlesztéseit a felvásárlók jelentős anyagi és szakmai támogatásokkal segítették. Ennek köszönhetően az ágazat ismét fellendült, a korszerű technológia alkalmazásának és a nyújtott hiteleknek köszönhetően 1999-ben 7 500 hektárról 15 100 t dohányt takarítottak be. Ezzel együtt azonban megjelent a „túltermelési válság réme", aminek következtében visszafogták a termelést és beállították a ma is jellemző 5 000-5 500 hektárra.

A HAZAI FOGYASZTÁS ÉS AZ AZT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

A dohányvertikum egészének célja és működtetője a dohányzó emberek kiszolgálása. Különböző felmérések szerint jelenleg az ország lakosságának az egyharmada, azaz 3,5 millió ember dohányzik. Fogyasztói felmérések szerint a hazai cigarettafogyasztás mintegy 20-22 milliárd szál évente. Ez a nagyságrend az utóbbi 10 évben nem változott jelentősen. Az ezt megelőző időszakban ez az érték tartósan 26-27 milliárd szál körül alakult. A legális dohányfogyasztás csökkenésének okát a '90-es években megjelent feketekereskedelem, a növekvő fogyasztói árak, s benne az adók, valamint alacsony jövedelemszint miatti keresletcsökkenés együttesen okozza.

3. ábra

Magyarország egy főre jutó dohányfogyasztása (1991-2000)

Forrás: AKII 2004

A dohányágazat fenntarthatóságának piaci kritériumai

Mint minden ágazat esetén itt is a piaci feltételek döntik el a termelés sikerét, fenntarthatóságát. Az államosítás után megőrizve a jövedéki hagyományokat megfelelő területi elosztásban két felvásárló és fermentáló vállalat szervezte a dohánytermelést. A kétpólusú termeltetési rendszer a privatizáció után is fennmaradt, ami egyben a szakmai vezetés nagy vívmánya volt, a rövidlátó magánosítási üzletpolitika fölött.

A szakmai koncepció nélküli privatizáció itt is súlyos zavarokat okozott, amelynek hatásai még ma is érződnek. Korábban a beváltó üzemek elkülönült szervezeti egységként működtek és meghatározott dohánytermesztési körzetekbe integrálták a dohánytermesztést.

Ezt a tradíciót törte meg az európai normatíváknak megfelelő központosított átvétel, aminek kétségtelen előnye, hogy az átvétel gyors, folyamatos. Személyes kontaktus a termelő és átvevő között nehezen, vagy egyáltalán nem alakulhat ki. A termelői nyersdohány felvásárlása ma jól szervezett logisztikai rendszerben történik, megfelelő egyeztetések és ütemezések szerint. A felvásárlási programban minden termelő egyedi számítógépes nyilvántartásban szerepel, ahol megtalálható az összes rá vonatkozó személyes, termeltetéssel kapcsolatos és pénzügyi információ. A termeltetés alapja a tárgyévet megelőző év végén kötött termeltetési szerződés.

A hazai felvásárlási árak jócskán meghaladják az Európai Uniós tagállamokét (1. táblázat), ezek azonban nem tartalmazzák a támogatásokat.

1. táblázat

A dohány felvásárlási átlagára (2000-2003)

(M.e.: Ft/kg)

Ország	Virginia				Burley			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
Németország	195,6	218,7	214,3	209,8	270,7	285,4	272,7	n.a.[1]
Görögország	141,0	197,4	243,5	192,5	129,7	144,0	131,5	106,1
Spanyolország	149,1	168,0	231,3	222,2	124,5	128,0	148,5	140,7
Franciaország	186,3	192,0	238,6	222,2	168,4	184,0	263,0	222,2
Olaszország	172,6	201,1	238,1	229,6	78,5	91,5	139,5	125,9
Portugália	78,5	88,0	63,3	71,6	69,5	82,7	68,2	66,6
Ausztria	-	-	-	-	287,2	304,0	284,9	n.a.
Belgium	-	-	-	-	294,5	243,5	294,6	n.a.
EU-15 átlag	**158,1**	**188,3**	**231,3**	**212,3**	**107,7**	**119,5**	**157,1**	**n.a.**
Magyarország	**333,8**	**376,0**	**399,3**	**357,7**	**250,0**	**275,1**	**294,3**	**259,2**

[1] n.a. nincs adat

A DOHÁNYTERMELÉS LEHETŐSÉGEI

A 2003-as év tagadhatatlanul újabb mélypontot jelent a dohánytermelésben. Az EU-s támogatásokat még nem vehették igénybe a termelők, az állami támogatások pedig nem voltak megfelelően kidolgozva. A következő években ez mindenképp javulni fog, hiszen 2004-től a termelők az EU-s támogatások egy részét már megkapják.

Az 1259/1999/EK rendelet *a közvetlenül támogatott növényekkel foglalkozik*, míg a 2075/92 EGK rendelet cikkelye a termelési támogatásokat rögzíti. Az Issness Paper megállapodás szerint a támogatás bevezetése fokozatos lesz, ami azt jelenti, hogy 2004-ben a termelők az egységes piacon érvényes támogatás 25%-át kapják, 2005-ben 30%-át, 2006-ban 35%-át, 2007-ben 40%-át, majd 10%-ként lépcsőzetesen növekedni fog, mígnem 2013-ban eléri a 100%-ot. A megállapodás lehetőséget ad arra, hogy a támogatás egy részét nemzeti támogatás formájában az állam kifizesse, 2004-ben az EU-s támogatás max. 55%-áig. Erről megállapodás született. Ennek értelmében a nemzeti támogatás mértéke az EU-s támogatás 30%-a lehet. Így a termelők valójában 2004-ben a támogatás 55%-át kapják meg.

A Bizottság felkínált egy olyan lehetőséget a csatlakozó országoknak, hogy *három évig egyszerűsített rendszerben kezeljék a közvetlen támogatásokat* a csatlakozás után. A közvetlen támogatásokat ún. nemzeti borítékba vonják össze, és ezt függetlenül az előállított terméktől hasznosított mezőgazdasági terület alapján osztják fel. Ez a dohányágazatot hátrányosan érintette, mivel a közvetlen támogatások mértékénél ez jóval szerényebb támogatást jelentett, ezért törekedtek – több más ágazattal együtt – a dohányágazat külön kezelésére, a nemzeti borítékról történő leválasztására. Ez

ahol n a megfigyelések száma, azaz, hogy a vizsgált mennyiséget hány időperiódusra visszamenőleg ismerjük. Az időperiódus hossza vagy hónap vagy az EU statisztikáinak megfelelően harmad év. A t változó pedig természetesen az idő, k pedig egy pozitív egész paraméter:

$t_1=\cos(2\pi*t/n)$; $t_2=\cos(2\pi*2*t/n)$;
$t_3=\cos(2\pi*3*t/n)$; $t_4=\cos(2\pi*4*t/n)$;
$t_5=\cos(2\pi*5*t/n)$; $t_6=\cos(2\pi*6*t/n)$;
$t_7=\cos(2\pi*7*t/n)$; $t_8=\cos(2\pi*8*t/n)$;
$t_9=\cos(2\pi*9*t/n)$; $t_{10}=\cos(2\pi*10*t/n)$;
$t_{11}=\cos(2\pi*11*t/n)$; $t_{12}=\cos(2\pi*12*t/n)$;
$t_{13}=\cos(2\pi*13*t/n)$; $t_{14}=\cos(2\pi*14*t/n)$

Az ilyen függvényeket kiszámoljuk, és a továbbiakban a lineáris regresszió módszere szerint járunk el. Akkor beszélhetünk ciklusról, ha a függvény együtthatója nagy abszolút értékű. Ebben az esetben pozitív együttható sima ciklusra, negatív együttható kétszeres hosszúságú ciklusra utal. A ciklushossz nh/k, ahol h az időperiódus hossza. Ha ciklus hosszát években akarjuk megadni, akkor hónapos adatok esetén h=1/12, harmadéves adatok esetén h=1/3. A regressziós egyenleteket az utolsó szakaszban foglaljuk össze táblázatos formában, de a fenti változókra már korábban is hivatkozunk.

3. A SERTÉSCIKLUS NAPJAINKBAN

Az EU-ban 1977-től a termelés növekedése meghaladta a fogyasztását. Ezért az EU szigorú intézkedésekkel akadályozta meg a harmadik országokból származó termékek behozatalát (zsilipár, bázislefölözés). Emellett az EU beruházási támogatásokat nyújtott saját sertéshús termelőinek. Az EU sertéságazatát 1990-ig növekedés jellemezte. A piaci egyensúly biztosítása érdekében az EU-nak évente 1-1,5 millió tonna sertéshúst kellett exportálnia.

A Közös Agrárpolitika létrejötte előtt a fő sertéshús-termelő tagállamokban (Belgium, Franciaország, Hollandia, Németország, Olaszország) a felvásárlási árat a termeléssel ellentétesen mozgó ciklus jellemezte, aminek a periódusa az EU-n belül három éves volt. *Kövesi (1973)* szerint a sertésciklusok általában 3-4 éves periódusokban ismétlődnek. A ciklusok tartamát befolyásolják a hízlalási módszerek, a hízlalási átlagsúly, a sertésfajták. A takarmányár növekedésével az élősertés ára és a takarmány ára közötti arány romlik, s ennek folytán csökken a termelés jövedelmezősége. A gazdák erre a termelést csökkentik, így az élősertés kínálata csökken, ami miatt a takarmány iránti kereslet csökken, ezért a takarmány ára esik. A lecsökkent kínálat az élősertés árának növekedését idézi elő. *Hajduné és Lakner (1999)* szerint a mezőgazdasági árak jelentős ingadozásában különösen nagy szerepe van a kereslet és kínálat megbomlott egyensúlyának. A nagyobb méretű üzemek – adottságaikból következően – lassabban és kisebb mértékben reagálnak a piaci viszonyok változására mint a kisüzemek. A kisebb méretű üzemek arányának emelkedésével együtt nőtt a mezőgazdasági termékek piacának kiegyensúlyozatlansága is. *Coase és Fowler (1937)* szerint a piaci információ hiánya befolyásolja a ciklus viselkedését. A termelő nehezen jelzi előre pontosan, hogy a húsipar hogyan reagál a kínálatra, és hogyan szabályozza a termelését rövidtávon, abban az esetben, ha a sertésállomány az idők folyamán ingadozik. A sertésállomány esetében, egy cikluson belül meg lehet különböztetni: felhalmozódási (*accumulation phases*), valamint felszámolási szakaszokat (*liquidation phases)*, míg az árciklusoknál *növekedési (increasing phases*), valamint csökkenési (*decreasing phases*) szakaszokat. Az árciklusok és a termelési ciklusok egymással ellentétes lefutásúak, ugyanakkor a fordulópontok nem feltétlenül esnek azonos időpontra.

A kétféle ciklikus hullámzás közül a rövidebb periódusú a hízlalási ciklus, a

az Európai Unió szempontjából lényegtelen, hiszen számukra a támogatás összegének betartása a fontos. Sikeres tárgyalásokat követően a következő döntések születtek:

- Átcsoportosították a kvótán belüli termőterületeket. A Csatlakozási Szerződés szerinti Burley terület 3 294 ha helyett 2000 ha, Virginia terület pedig 2 747 ha helyett 3 483 ha-ban jelölték meg. Ennek értelmében 2004-2006-os időszakban 7000 t Virginia és 5046 t Burley termelésére van lehetőségünk,
- Az egy hektárra jutó nemzeti támogatás nagysága Virginia esetén 3224,27 €/ha, míg Burley esetén 2561,85 €/ha

Mindezekből kiindulva, a rendelkezésre álló adatokból kiszámítható a dohányágazat következő éveinek támogatása, amit a 2. táblázatban foglaltunk össze. Ebből is kitűnik a 2003-as év vesztesége, és látható – a várakozásoknak megfelelően – a következő évek jelentős javulása. 2004-ben már a támogatásnak köszönhetően a termelők szerény nyereséget is tudnak realizálni. A támogatott ár egyben a piacképességet is megteremti, mivel az alacsonyabb árú termelői nyersdohányból a fermentálók versenyképes árú alapanyagot tudnak előállítani.

2. táblázat

A termelők várható eredménye

(M.e.: Ft/kg)

	2002		2004		2006	
	Virginia	Burley	Virginia	Burley	Virginia	Burley
Felvásárlási átlagár	399	294	180	174	175	170
Termelési költség	500	458	550	492	600	534
Nemzeti támogatás	39	25				
EU-s támogatás 100%			760	608	760	608
50%			418	334		
60%						
65%					494	395
Teljes bevétel	438	319	598	508	669	565
Eredmény változása %-ban						
Eredmény	-62	-139	48	16	69	31

Az új versenyhelyzetben és támogatási rendszerben az ökonómiai állapotfelmérés, a társadalmi hatásmechanizmusok elemzése, s nem kevésbé a KAP reform befolyásolása és nyomon követése fontos társadalomtudományi feladat lesz. A dohányágazat esetében háromirányú megközelítés látszik indokoltnak, miszerint mi lesz a dohány szerepe:

- a multifunkcionális mezőgazdaság fejlesztésében;
- hogyan illeszthető a világ dohánygazdaságába; s végül
- Európa milyen tényező lesz a dohány globális világrendszerében?

Az ágazat jövőjét ezek az ismérvek határozzák meg, amire ráhatásunk ugyan mérsékelt, de nem nélkülözhető!

COULD BE MAINTAINED THE DEVELOPMENT OF THE TOBACCO BRANCH IN THE TOBACCO PRODUCING DISTRICTS?

By:
BORSOS, JÁNOS – BITTNER, BEÁTA

In exploring economic conditions of sustainability within the branch and the region, the following conclusions have been drawn for tobacco growing districts:

The vertical organisation of producing and trading tobacco commodities starting in the field and ending in the tobacconist's shop is a significant economic power, which is blurred by the wide-spread social aversion of smoking in spite of its important role in the globalised world economy, It is one of the important fields of capital investment, consequently, a component of globalised trade of the world. In this framework, we have to find and integrate our contribution and to keep in mind our position and national interests.

The joining to the European Union increases the value of tobacco production, but in taking advantage of the new possibilities the branch could not assert its real weight because of its weak economic conditions. Behind this handicap, we have to recognise the asychronous subventioning granted by the recent governments. The vertical structure of the Hungarian tobacco industry and trade has been one of the most advanced among agro-industrial complexes. The general depressions of agricultural production, losses due to privatisation, mistakes committed in admistrative regulations, all hit the tobacco verticum as well. Chances of keeping up with the European economy are still existing up to 2006, provided that national subventions will not be frustrated by difficulties of the state budget.

The Hungarian districts of tobacco growing have been reorganised thoroughly in the past. The eastern and northern regions are producing the 85%, the central Duna-Tisza area and the SE region 13-14%, and some sporadic growing is found on the rest of the country. The importance of the branch is thus concentrated to the N and E, where in the traditional communities the family occupation secures the income and seasonal jobs. The tobacco growing means also the existence of a special culture. During the last years started the training of tobacco growers as well as an extension service, which are bound to maintain and develop the professional knowledge of tobacco growing. That has been the way e.g. to extend the hydroculture in up to date growing of transplants. The care of relevant information is assigned to the periodical Magyar Dohányújság edited by the DOKUT Rt. (Company), as well as textbooks and field demonstrations of the AGROTAB Ltd*. The social radiation of tobacco growing

is far more wide-spread than its spatial extension. Tobacco cultivation influences immediately and beyond that more than 140 thousand people, including 32 000, who are involved in full time job. 15 000 families are participating too, which means about 5 000 full time jobs according to statistics of the year 2000. In the whole verticum, manufacturing, whole-sale market further 3000 persons are employed, whereas in the tobacconist's shops at least 120 000 dealers are interested, which equals 24 000 full time jobs.